

Зоран Суботички
ЧУДЕСНИ СВЕТ ДУНЂЕРСКИХ
Драмска тетралогија

Уредник
Зоран Колунџија

© ИК „Прометеј” и Зоран Суботички, 2021.

Издавање књиге подржао је Покрајински секретаријат
за културу, јавно информисање и односе са верским
заједницама

ЗОРАН СУБОТИЧКИ

ЧУДЕСНИ СВЕТ ДУНЂЕРСКИХ

Драмска тетралогија:

ОД РАЈА ДО БЕЗЊЕНИЦЕ

ЛАЗАР ВЕЛИКИ, ДУНЂЕРСКИ

МАРА, БОГДАНОВА

МОЈ ПОГЛЕД У БУДУЋНОСТ – ТЕСТАМЕНТ
БОГДАНА ДУНЂЕРСКОГ

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
СРБОБРАН

Да ли је Шекспир био у Италији или: зашто представа *Од раја до безњенице*?

Једни мисле да јесте, други тврде да није, иако је нека своја култна дела сместио баш у епицентар ренесансне културе – *Ромеа и Јулију* у Верону, *Млењачкој шрљовца* у Венецију. Простор у којем се драме одигравају описао је са невероватном уверљивошћу и веродостојношћу и многе је навео на сумњу да је морао боравити у овим градовима, премда поузданих података о томе нема.

За ову недоумицу знам поодавно, али она једном студенту књижевности, а био сам студент када сам се помно бавио и Шекспиром и Лазом Костићем, није значила ништа и није говорила ништа – колико је само писаца својом фикцијом досезало реалистичност простора, времена, култура, цивилизација, о којима су писали, без њиховог физичког присуства, увида и зорности у исте?

Међутим, ова интересантна недоумица у вези са Шекспиром појавила ми се почетком 2015. године, овог пута у једном другом контексту који се тиче економије, односно туристичке привреде. Наиме, у једном чланку прочитао сам запањујући податак о томе колико људи годишње посети Верону, односно „Јулијину кућу“, са балконом! Реч је о неколико милиона људи на годишњем нивоу! И то захваљујући књижевном, то јест драмском делу!

Дакле, милиони људи долазе у Верону да виде родну кућу Јулијину, да виде балкон са кога је

Јулија слушала Ромеове уздахе, са ког је чезнула за Вечном љубави. Модерни номади иду трагом Шекспира и не хају превише да ли је то заиста кућа Капулетијевих, да ли је тај балкон уопште постојао у време које описује Шекспир у трагедији, да ли је тај балкон постојао само у драмском делу па је дограђен на кућу касније, много касније... Једноставно: то уопште није битно јер је „прича“ о Ромеу и Јулији толико снажна, заводљива, привлачна да све те реалије постају небитне...

У фокусу туриста који посећују Верону је мит, лепа прича, архетипски моменат младости, заноса, лепоте, горко-слатки укус љубави и смрти... И наравно: добро паковање туристичког производа и добра организација.

Дакле, **Шекспир** је од Вероне створио литерарно мистично место љубави и смрти, а пословично способни Латини су од Вероне направили, на тој, шекспировској основи, Меку за све ходочаснике љубави...

Једно литерарно дело, драмско дело, постало је толико важно у животу једне италијанске заједнице, једног Града и мене је то заинтриговало да се упустим у сањарије типа – „шта би било кад би било“.

Питао сам се како би то изгледало да направимо нешто слично од, рецимо, дворца Богдана Дунђерског, поред кога сам одрастао и живим (у Бечеју), да од њега створимо једно место за ходочаснике љубави, да у њега сместимо неки наш мит о великој љубави са ових наших, панонских простора, да оживимо дух „дворске културе Војводине“ служећи се управо драмском уметношћу као најкомуникативнијом

и најдиректнијом у оживљавању прошлости? Да на једном микро плану /дворцу/ покажемо да и ми можемо да организујемо један фантастичан угођај за све госте, путнике-намернике, туристе и да то све буде са мером, укусом и смислом, а на бази једног литерарног предлошка, шекспировског типа?

Само помињање презимена – **Дунђерски** – наводи нас на помисао на велику љубавну драму између **Лазе Костића**, великог генија песничке речи, поштоваоца и првог преводиоца Шекспира на српски, аутора најлепше љубавне песме на српском језику – *Santa Maria della Salute* – и **Ленке Дунђерски**, тог прерано увелог цвета из баште најмоћније српске лозе у Аустроугарској монархији!

Да, то је права тема!

Такорећи, на длану имамо двоструки предлог за лепо драмско дело: реалан, јер је та љубав, уважавање, поштовање између Лазе и Ленке постојало и у реалним, историјским оквирима и фиктивни који нам је дат поменутом поемом! По мени, тај однос између песника у зрелим годинама и младе, интелигентне, учене девојке из племенитог рода српског, окруњен најлепшом поемом, однос велики артифицијелан као Базилика у Венецији којој је поема посвећена, много је мистичнији, дубљи, драматичнији у једном вишем смислу, архетипском, метафизичком и представља одличну тему за драмско дело... Драмско дело које би одиграло улогу Шекспирове драме *Ромео и Јулија* у промоцији дворца, генерално дворске културе Војводине и посебно заоставштине породице Дунђерски...

Једина сметња овим мојим сањаријама пред-

стављала је једна фактографска чињеница. Наиме, од свих двораца Дунђерских, једино у овом, Богдановом, њих двоје, то јест Лаза и Ленка, нису се могли виђати, сретати, разговарати из простог разлога што је дворец завршен 1923. године, а као што знамо – Ленка је умрла 1895, Лаза Костић 1910. године.

Та фактографска чињеница, или временска и просторна неподударност, испоставиће се, никоме није битна. Јер, за мит и митски садржај те реалије не играју пресудну улогу. Како год било у једно сигурно не можемо сумњати: да је Богдан са сетом и тугом неговао сећање на Ленку, своју прерано умрлу сестру од стрица, да је макар у његовој души и уму дух Ленке Дунђерски био присутан у том дворцу дуги низ година, будући да је Богдан поживео и доживео дубоку старост (умро је 1943. године).

Но, по некој логици ствари и по правди, наша, *српска Верона* морао би бити *Србобран*, та дивна, некада развијена и поносна варош, одакле потичу Дунђерски, одакле креће њихов успон, најзад варош у којој је сама Ленка рођена! Међутим, то тада, те 2015. године није било на видуку нити изводљиво.

Такође, други дворци Дунђерских (у Кулпину, Челареву, Новом Бечеју, Хајдучици...) нису могли бити поприште не само одигравања представе о Лази Костићу и Ленки Дунђерској, него пре свега реализације тог концепта претварања једног микро простора у туристичку и културну атракцију на основама тзв. *живе историје*, оживљене драмским делом.

Оно што је посебно издвајало Фантаст, дворец Богдана Дунђерског, поред његове лепоте, јесте

постојећа намена и инфраструктура коју поседује – дворца је већ подужи период, од реновирања, отворен за јавност, има салоне, собе, вински подрум, уређен екстеријер, менаџмент и услугу... Такав какав је, дворца Фантаст, представљао је идеалну „временску машину“ помоћу које се публика враћа сто година уназад, у прошлост, у којој се пред њиховим очима одиграва велика људска и породична драма, у аутентичном амбијенту какав није могуће створити ни најмаштовитијим сценским решењима у позоришту. Идеја да све ово реализујемо наишла је на велику подршку од стране управе самог дворца, те Туристичке организације Бечеј и Градског позоришта Бечеј. Још је само ваљало наћи текст!

Једини драмски текст, за који ја знам, јесте онај Велимира Лукића, са називом Костићеве песме *Santa Maria della Salute*, и по којем је Атеље 212 поставио представу са Зораном Радмиловићем у улози Лазе Костића и Марине Кољубајев, у улози Ленке Дунђерски, давне 1980. године. Тај текст најжалост није био ни близу ономе што је мени било важно. Зато сам се одважио и сам написао *грамолети* (термин Лазе Костића), под називом *Од раја до безњенице*, а затим сам пронашао дивне глумце, сјајне људе – Јовану Радовановић за улогу Ленке, Ервина Хаџимуртезића за улогу Лазе Костића, Миодрага Петровића који игра Ленкиног оца Лазара Дунђерског, костимографкињу Ердман Борбалу, и уз помоћ Ненада Гвозденовића, редитеља и глумца, поставио представу у самом дворском амбијенту – дворца Фантаст.

Премијера је одржана 17. децембра 2015. године. у великом салону дворца Богдана Дунђерског,

велепоседника старобечејског и србобранског... Као пролегомена, или увод у атмосферу, у причу о Дунђерскимa, изведено је и *монодрамско казивање Тестаментa* Богдана Дунђерског, у изведби Филипа Сацаковог, које се налази у овој књизи.

Ервин Хаџимурџезић и Јована Радованов

Из њредсџаве „Од раја до безњенице”

Чудесни свет Дунђерских

Првобитна замисао, дакле, била је да се представа *Од раја до безњенице* изводи искључиво у дворцу Богдана Дунђерског, да она буде не само заштитни знак Фантаста, него много више *spiritus movens* развоја и других облика и манифестација оживљавања историје и културе једног краја, једне породице (Дунђерски), на један артифицијелан начин који би, последично, имао и меркантилне последице (јер, дворец је под приватном управом и функционише као хотелско-угоститељски и туристички простор). Стицајем разних околности одступило се од првобитне идеје, али не на штету саме идеје и концепта, јер је представа *Од раја до безњенице* наставила свој живот у другим дворцима, каштелима и здањима од културно-историјског значаја, да привлачи пажњу све већег броја људи, будући да сама изведба представе у таквим амбијентима јесте куриозитет који одише посебном атмосфером и доживљајем. Како год, на Фантасту је представа изведена још много пута и у том амбијенту дворца Богдановог представа *Од раја до безњенице* има посебну драж и посебан квалитет захваљујући и предусретљивости и сарадњи са менаџментом дворског комплекса.

Ја сам ту врсту драмске инсценације звао старинским термином – *амбијентални театар*, да би ми неки учени људи скренули пажњу и на друге одреднице, попут *примењени театар* (Небојша Брадић, редитељ) или *музејски театар* (Тамара Огњевић, историчарка уметности)...

Миодраг Петровић, Свечана академија у Српском народном позоришту поводом 100 година од смрти Лазара Дунђерског (слика 1); Миодраг Петровић у улози Лазара Дунђерског (слика 2. и 3)

Било како било, представа *Од раја до безњенице* осим што у свом тематском епицентру има однос Лазе Костића и Ленке Дунђерски, она поседује и једну историјску реалистичност када је у питању породица Дунђерски. А то је био *групи пар рукава* овог пројекта.

Наиме, у време писања драмског текста указала ми се прилика да сарађујем са младим људима, експертима са Факултета за туризам и спорт у Новом Саду (Вишња Кисић, Горан Томка), којима се идеја и концепт претварања Фантаста у пијемонт Љубави и Трезора сећања на породицу Дунђерски, а путем позоришних представа и других уметничких акрибија, допала, здушно су је подржали, али и предложили да би било паметно да се направи шири концепт који ће скренути пажњу на заоставштину Дунђерских.

Тако је у циљу очувања и промоције духовне, културне, градитељске и економске баштине коју су оставили иза себе и чији трагови постоје, креиран пројекат *Чудесни свет Дунђерских* са циљем упознавања шире јавности, домаће и стране, о величини и значају породице Дунђерски и свих значајних личности са којима су они били у дотицају.

Пројекат је подразумевао и повезивање градова и општина у којима су Дунђерски оставили неког трага, повезивање културних установа, туристичких организација, привредника и креативних предузетника који би својим радовима и делима могли оживети сећање на једну заиста велику, моћну и заслужну породицу какви су били Дунђерски.

Дубоко убеђен да Дунђерски представљају инспирацију за креативни приступ ономе што су

чинили и што су значили у свом dobu, да Дунђерски представљају *заштитни знак Војводине (бренд Војводине)*, оне просперитетне, инвентивне, радне и вредне, окренуте стицању не само материјалних добара, него и подизању општег квалитета јавног живота и перманентне модернизације, одлучио сам да се посветим тој породици, на свој, артифицијалан начин, понајпре својим драмским и позоришним радом.

Тако су настајали у одређеном временском континуитету драмски текстови *Од раја до безњице*, монодрамско казивање *Тестаменти Богдана Дунђерског*, драма *Мара, Богданова* и монодрама *Лазар велики, Дунђерски*. Једина драма која до сада није доживела своје позоришно упризорење је *Мара, Богданова*, представа о Богдановој великој љубави, о једној, Богдановој „непристојној понуди“ која бива прихваћена од стране Мариног мужа... Било како било, сва ова драмска дела писана су и креирана за извођење у „дворским условима“, то јест у салонима двораца, каштела и палата или на просто у старим здањима од културно-историјског значаја (осим монодраме о Лазару Дунђерском која се може изводити и која се изводи и у позоришним салама).

Од 2015. до данас, представа *Од раја до безњице* и монодрамско казивање *Тестаменти Богдановог*, изведени су скоро стотинак пута, поред наравно Фантаста, у старим здањима и палатама, као што су: Галерија Матице српске, Музеј Војводине, Матица српска, Текелијанум у Будимпешти, Дворац Еђшег у Новом Саду, затим палата и пивница Лазара Дунђерског у Зрењанину, Каштел Ечка, дворац у

Кулпину, Музеј у Панчеву, Guarnerius у Београду, Музеј у Бачкој Тополи, градске куће у Суботици, Ади, Сенти, те Градска кућа у Сомбору, Задужбина Еуфемије Јовић у Старом Бечеју, Дом културе у Србобрану, Народна библиотека у Српској Црњи, Музеј Сремске Митровице итд.

Љубавна драма Лазе Костића и Ленке Дунђерски, те породична сага о Дунђерским, у таквим амбијентима добијала је на снази, уверљивости, аутентичности, а сами ти простори оживели су на другачији начин, у том сусрету са духовима прошлости, уз живу реч, покрет, костим... Једном речју: позориште.

Интересовање публике за породицу Дунђерски бивало је све веће и веће...

Долазак у „Обећану земљу“ или Ко су Дунђерски?

Ко зна који пут је већ у току дана морао да застане, да сиђе са кола и очисти блато са точкава које се таложило на осовине и од којег се запрега воловска једва кретала. Питао се у себи, да ли је било паметно кренути на овај пут, без повратка, у ову мочвару, у ову равницу којој се не види ни почетак ни крај. Питао се, посебно у магловитим јутрима равничарским, са којима је почињало путовање, – је ли то та „обећана земља“ о којој су сви причали, а посебно његови, који су поодавно решили да се настане у ову равницу и који су му, по разним људима и караванима, слали поруке и позиве из тог „новог света“. Да дође.

Након последње чарке са Турцима, у околини Требиња, чврсто је донео одлуку да своју породицу склони од тог несвета, од тог несоја, да се настани негде где ће се име српско моћи изговарати

наглас, а да ти не оде глава са рамена! Да напусти своју Херцеговину коју је волео свим својим бићем, да остави Неретву, да се никада више на попне на Волујак, да остави иза себе онај поглед са кућног прага на бели камен који се пенуша и таласа колико ти поглед сеже...

Није се плашио ничега **Аврам**. Посебно се није плашио рада. Имао је веште руке, знао је све око куће, да ради и гради, сви његови показивали су невероватну даровитост у градњи... Дунђери. Тако су их звали овде, а сву децу њихову – Дунђерски.

Био је сигуран, негде дубоко у души, да ће у том новом свету доћи до изражаја и та његова радност, вредноћа, жеља да радом обезбеди свој живот, онако како је од многих чуо да се „овде може добро живети“, ако се вредно ради... Те гласине су допирале од свих наших људи, Расцијана, Срба, који су ту одвајкада и који су ту долазили организовано, као оно са Патријархом Чарнојевићем и касније, тако да је Аврам знао да не долази код туђина, него код својих, без обзира што Управа над земљом и територијом, није била „наша“.

Први „Дунђерски“ зауставили су се у близини Суботице, вароши која је била у пуном замаху тих деценија с почетка 17. века... Али, нешто није било по вољи Аврамовим прецима. Да ли су били незадовољни земљом на коју су се настанили, да ли сувише наглашеним, чак агресивним насељавањем „других елемената“, да ли последицама Ракоцијеве буне или нечим трећим, но како било да било Дунђерски су се са својим породицама повукли неколико десетина километара „дубље“ у панонску низију, у Сентомаш, касније назван – Србобран. По неким исто-

ријским чињеницама и тврдњама, Дунђерски нису баш својевољно напустили Суботицу, него су због своје преке нарави и изгреда које су чинили, фактички били протерани из Суботице! (в.: Равноплов, 9. VI 2019, Милан Степанов)

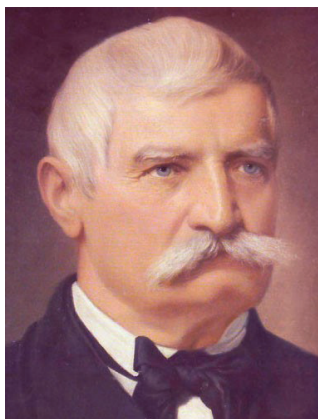
Ту је, у тој вароши, Сентомашу, и Аврам зауставио своја кола, ту је ударио темеље своје куће, ту је заорао прву бразду, ту су му се родили синови, соколови: Арон, Нестор и Гедеон–Геца. Дунђерски.

Брзо је Аврам, човек библијског имена, напредовао. Земљу је куповао, стада свиња и оваца увећавао... То је изазвало завист код варошана сентомашких и почели су, по обичају, да испредају легенде о почетном капиталу... Причало се да је Аврам орући земљу наишао на ћуп пун злата, усред плодне равничарске земље, док је друга верзија богатства више епска и везује се за Херцеговину, постојбину Дунђерских, одакле су дошли и казује да је Аврам превезао неког Турчина на сигурну територију, те за своје добротинство био дарован по-замашном сумом злата!

Било како било, тек материјална богатства породице Дунђерски су расла, увећавала се, некако природним током, са сваком новом генерацијом која се рађала и стасавала по одређеним правилима – сталешким, моралним, етичким, националним, утемељеним још у херцеговачком кршу, а прилагођеним новим околностима вишенационалног урбаног простора у који су дошли.

Оно што их је чинило јаким, јесте способност да се држе на окупу, као породица, да функционишу као породична задруга, нарочито у тим првим деценијама по доласку у ове крајеве.

Тако се владао и тако је породицом управљао најмлађи Аврамов син – Гедеон Геца Дунђерски, рођен 1807. године.

Гедеон Геца Дунђерски

Без оца Аврама остао је врло млад, у својој шеснаестој години, и бреме одрастања, сналажења, живљења носио је стоички, храбро, одважно, уз невелику имовину која му је од оца остала. И коју ће вишеструко увећати...

Гедеон ће, фактички, бити утемељитељ и креатор оне слике о Дунђерским, као изузетно способним, вештим, раденим, имућним људима! Са својим синовима: Александром, Новаком и Лазаром створиће империју која ће задивити многе у Аустроугарској царевини! Он је био тај моћни покретач и инспиратор својим синовима да крену путем пословних успеха и стицања материјалних добара. Нарочито Лазару Дунђерском, који ће постати најбогатији Србин у Аустроугарској монархији, озбиљан играч на тржишту капитала, али и највећи добротвор међу српским ктиторима и добротворима...